

Izabela Kurtyka

Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu

AGROTURYSTYKA JAKO ALTERNATYWNY KIERUNEK DZIAŁALNOŚCI GOSPODARSTW ROLNICZYCH

Transformacja ustrojowa w Polsce w latach 90. wpłynęła w sposób znaczący na sytuację polskiego rolnictwa. Przechodzenie na gospodarkę rynkową pokazało jego liczne słabe strony oraz nieprzystosowanie do funkcjonowania w nowych warunkach.

Rolnik polski, który przez poprzednie lata był zachęcany do stałego zwiększania produkcji odkrył z dnia na dzień, że w nowej sytuacji określonej logiką przemian rynkowych produkuje za dużo. W reakcji na taki sygnał z rynku w ciągu dwóch lat trzykrotnie zmniejszył zakupy środków produkcji, zredukował stada zwierząt gospodarskich, a część gruntów pozostawił odłogiem. W tym samym czasie w progach zubożalego gospodarstwa pojawił się nowy domownik – członek rodziny pozbawiony nagle pracy w przemyśle (5). W tej sytuacji wieś wchłonęła kilkaset tysięcy pracowników, którzy utracili pracę w działach pozarolniczych i państwowym sektorze rolnictwa. Zmiany te spowodowały zmniejszenie dochodów, przekształcenie struktury ludności na wsi oraz słabe wykorzystanie zasobów pracy w gospodarstwie. Czynnikiem, który dodatkowo spotęgował niekorzystne zjawiska był monofunkcyjny, często kryzysogeny charakter dużej części obszarów wiejskich w Polsce. Obszary takie cechuje dominacja rolnictwa w gospodarce, niedorozwój sektora usług i braki infrastrukturalne.

Spadek znaczenia rolnictwa jako dziedziny zapewniającej materialny byt ludności wiejskiej wymusił poszukiwanie alternatywnych źródeł dochodów dających szansę rozwoju ekonomicznego wsi (22). Wiąże się to z koncepcją wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich, która oznacza umiejętne wkomponowanie się w wiejską przestrzeń coraz więcej nowych funkcji pozarolniczych, co powoduje tak pożądane zróżnicowanie wiejskiej ekonomii (23). Rozwój różnych form przedsiębiorczości na wsi był obecny od początku rozwoju rolnictwa (kuźnie, skup bydła, zbóż itd.). Wraz z rozwojem cywilizacyjnym zaczęły się pojawiać inne udogodnienia (usługi) sprzyjające ludności rolniczej (np. fryzjer, piekarnie, mleczarnie, stacje paliw i inne). W obecnych czasach strategia wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich służy walce z bezrobociem poprzez rozwój różnych form działalności gospodarczej, w której ludność rolnicza znajdzie zatrudnienie (sfera przetwórstwa, obsługa rolnictwa, usług bytowych, gospodarki komunalnej). Funkcje pozarolnicze i usługowe mają istotny wpływ na zmniejszenie stopy bezrobocia, a zarazem dysparytetu dochodowo-socjalnego ludności wiejskiej (2).

Samo pojęcie alternatywne źródło dochodu lub alternatywne przedsięwzięcie dotarło do nas z Europy Zachodniej, chociaż działalność, którą ono oznacza prowadziło i prowadzi wiele gospodarstw rolniczych (dodatkowe przychody z chowu zwierząt, uprawy warzyw i owoców, sprzedaży sera, jaj itp.). Alternatywne źródło dochodu można rozumieć dwojako – jako uzupełnienie dochodu z gospodarstwa rolniczego lub jako główne źródło dochodu. W pierwszym przypadku jest to działalność zarobkowa uzupełniająca dochód podstawowy uzyskiwany z produkcji rolniczej. Z sytuacją taką mamy do czynienia, gdy gospodarstwo prowadzone jest wprawdzie racjonalnie (kierunek produkcji, technologia, organizacja), ale nie zabezpiecza w pełni oczekiwanych dochodów; źródeł tych dochodów należy szukać poza obszarem dotychczasowej działalności. Z drugim przypadkiem mamy do czynienia wówczas, gdy działalność gospodarcza nowego typu prowadzona jest zamiast dotychczasowej. Jest to wówczas działalność alternatywna wobec starej działalności i przynosząca zasadniczą część dochodu. Taka sytuacja ma miejsce wówczas, gdy nowe przedsięwzięcie jest bardzo dochodowe i wymaga podporządkowania mu gospodarstwa i rezygnacji lub ograniczenia dotychczasowej produkcji. Ze względu na charakter pracy nowe przedsięwzięcie może mieć charakter typowo rolniczy (specyficzne rodzaje upraw roślinnych i chowu zwierząt), może być związane ze środowiskiem wiejskim (zbieractwo ziół i jagód, przetwórstwo, agroturyzm), może być również zupełnie niezależne od środowiska przyrodniczego, lecz wynikające z tradycji kulturowych lub powszechnych i specyficznych potrzeb środowiska wiejskiego. Alternatywne przedsięwzięcie może angażować różną ilość czasu, zależnie od roli jaką spełnia w budżecie domowym może być działalnością prowadzoną systematycznie przez cały rok lub zajęciem sezonowym (1).

Rozwój działalności pozarolniczej należy postrzegać jako siłę napędową rozwoju ekonomicznego, stanowiącą możliwość przechodzenia do pracy poza rolnictwem, sprzyjającą unowocześnieniu technologii wytwarzania żywności, przyspieszającą urbanizację obszarów wiejskich i stymulującą korzystne przemiany agrarne (4). Działalność pozarolnicza powoduje również aktywizację życia społeczno-gospodarczego, przeciwdziałanie wyludnianiu się wsi i miejscowości, zmiany sposobów i warunków życia oraz kształtowanie nowego modelu konsumpcji miejscowej ludności, jak również aktywizacji rozwoju gospodarczego na zasadzie sprzężenia zwrotnego (18). Na wsi korzystniejszą niż w miastach bazę rozwoju przedsiębiorczości i pracy na własny rachunek stanowi prywatna własność ziemi, działek budowlanych oraz różnego rodzaju budynków i budowli. Tworzy to właścicielom tego majątku korzystniejsze warunki startu do zorganizowania własnego sklepu, hurtowni czy zakładu usługowego niż rodzinom, które nie dysponują taką własnością (8). Dla zdecydowanej większości gospodarstw szansą staje się sprzężenie działalności rolniczej i pozarolniczej. Jest to dzisiaj zasadnicza droga wykorzystania potencjalnych nadwyżek siły roboczej bez konieczności podejmowania pracy poza gospodarstwem. W krajach Europy Zachodniej większość gospodarstw prowadzi często jeden, a nawet więcej kierunków działalności pozarolniczej. Decyzje o podejmowaniu alternatywnych przedsięwzięć w rolnictwie krajów Unii Europejskiej były powodowane zbliżonymi czynnikami jakie zmusiły polskich rolników do rozwijania działalności pozarolniczej. Były to między innymi:

- stagnacja dochodów rolników;
- zmniejszenie wydatków przeciętnej rodziny na żywność (do 20-25% zarobków);
- lekki spadek popytu na żywność;
- zapewnienie samowystarczalności żywieniowej przy 20% nadprodukcji zbóż (zwiększone koszty magazynowania);
- bardzo wolny wzrost cen produktów rolniczych;
- duże zmiany w popycie na produkowane rodzaje żywności, w tym wzrost popytu na produkty wysoko przetworzone;
- niewłaściwy rozdział subsydiów (80% środków finansowych trafiło do 20% gospodarstw);
- duże zmniejszenie liczby gospodarstw;
- wyludnienie się niektórych regionów;
- upadek małych miasteczek obsługujących rolnictwo;
- brak efektywnego wsparcia gospodarstw małych, funkcjonujących w gorszych warunkach przyrodniczych.

Te ujemne rezultaty wspólnej polityki rolnej spowodowały konieczność określenia nowej strategii, w której między innymi zakłada się zwiększenie działania na rzecz zachęcania rolników do pozostania w gospodarstwach i podejmowania przez nich dodatkowych przedsięwzięć alternatywnych oraz ochrony środowiska i wielofunkcyjnego rozwoju terenów wiejskich.

Do innych czynników sprzyjających podejmowaniu alternatywnych przedsięwzięć rolniczych zalicza się (9):

- wzrost popytu na wypoczynek na wsi oraz rekreację w terenach o wysokich walorach klimatycznych i krajobrazowych,
- wzrost zainteresowania racjonalnym i prawidłowym odżywianiem się oraz stosowaniem diety,
- wzrost zainteresowania żywnością produkowaną metodami ekologicznymi.

Wachlarz pozarolniczych przedsięwzięć alternatywnych na wsi i w rolnictwie jest bardzo szeroki i powszechnie znany zarówno w krajach UE, jak i obecnie w systemie gospodarki rynkowej w Polsce. W tabeli 1 przedstawiono podstawowe grupy alternatywnych przedsięwzięć w rolnictwie krajów UE.

Szczególny postęp obserwuje się w rozwoju agroturystyki i turystyki wiejskiej, produkcji żywności metodami ekologicznymi oraz w przetwórstwie mięsa, zboża, warzyw i owoców. Rozwój agroturystyki jako jednej z form pozarolniczej działalności gospodarczej stwarza wiele korzystnych warunków zarówno dla wsi i rolnictwa, jak i dla samych rolników. Wśród tych korzyści trzeba przede wszystkim wymienić (21, 22, 24):

- możliwości zwiększania zatrudnienia i dochodów na wsi, co ma istotne znaczenie w warunkach rozdrobnionej struktury gospodarstw rolniczych, niskich dochodów oraz jawnego i ukrytego bezrobocia na wsi;
- poprawę wskaźników wykorzystania powierzchni mieszkalnej i gospodarczej;
- możliwości rozwoju różnych elementów infrastruktury na wsi (technicznej, usługowej, gospodarczej, komunikacyjnej itp.), które są niezbędne i towarzyszą roz-

Tabela 1

Główne grupy przedsięwzięć alternatywnych w rolnictwie krajów Unii Europejskiej

Grupy i zakres przedsięwzięć		Rodzaj i forma
Turystyka i rekreacja	turystyka	<ul style="list-style-type: none"> – domki kempingowe – pola namiotowe – wypożyczalnie sprzętu turystycznego – jadłodajnie i bary – skanseny – rękodzieło – potrawy regionalne
	rekreacja	<ul style="list-style-type: none"> – jeździectwo – polowanie na dziką zwierzynę – strzelnice – wędkowanie – pomoc przy pracy w gospodarstwie
Przetwórstwo produktów rolnych – dodawanie wartości produktom naturalnym	produkty zwierzęce	<ul style="list-style-type: none"> – mięso, wędliny, podroby, nabiał (sprzedaż bezpośrednia, hurt i detal) – skóry surowe i wyprawione, wełna
	produkty roślinne i ekologiczne	<ul style="list-style-type: none"> – mąka i wyroby pszenne – sprzedaż bezpośrednia warzyw i owoców – bezpośredni zbiór owoców i warzyw przez indywidualnych konsumentów i ich rodziny
Niekonwencjonalne przedsięwzięcia w rolnictwie	produkty zwierzęce	<ul style="list-style-type: none"> – mleko owcze i kozie oraz ich przetwory – zwierzęta rzadko hodowane – ryby – zwierzyna płowa
	produkty roślinne i ekologiczne	<ul style="list-style-type: none"> – len – zioła lecznicze – zioła przyprawowe
Wykorzystanie wolnych budynków i inne	produkty leśne	<ul style="list-style-type: none"> – węgiel drzewny – drewno opałowe – przedmioty ręcznie wykonane z drewna
	niewykorzystane obiekty	<ul style="list-style-type: none"> – lokale przeznaczone na działalność przemysłową, usługową lub handlową – pokoje gościnne
	okolice jezior, stawów, rzek	<ul style="list-style-type: none"> – hodowla ryb – dzika zwierzyna – opłaty klimatyczne itp.
Inne zasoby naturalne	tereny nieskażone cywilizacją	<ul style="list-style-type: none"> – bilety wstępu, przewodniki
	tereny prawnie chronione i miejsca historyczne	<ul style="list-style-type: none"> – poznawanie dziedzictwa kulturowego
	dostępność	<ul style="list-style-type: none"> – pozwolenie na wjazd lub zwiedzanie

Źródło: Kania J., 1994 (9).

wojowi agroturystyki oraz mają szersze znaczenie dla społecznego i gospodarczego rozwoju wsi;

- wzrost wartości gruntów rolnych i działek budowlanych;
- pobudzenie produkcji i przetwórstwa żywności o podwyższonych parametrach;
- postęp w hodowli, produkcji rolniczej i ogrodniczej;
- tworzenie warunków do podnoszenia wiedzy i kwalifikacji mieszkańców wsi, a zwłaszcza młodzieży, w celu rozwoju bazy usług turystycznych i innych na wsi, obsługi ruchu turystycznego w gminach, wioskach i gospodarstwach rolniczych;
- tworzenie, poprzez szerokie kontakty ludności miast z ludnością wiejską, warunków do podnoszenia ogólnego poziomu kulturalnego i cywilizacyjnego wsi, a z drugiej strony – do rozpowszechniania wśród ludności miejskiej wiedzy na temat warunków życia na wsi,
- przejmowanie lepszych wzorców kulturowych i rozwój osobowości mieszkańców wsi;
- możliwości awansu zawodowego i społecznego;
- integrację środowiska wiejskiego;
- wzrost tolerancji obyczajowej i moralnej;
- zachowanie ciągłości kulturowej i tradycji, przynoszące wzrost identyfikacji regionalnej;
- rozwój rzemiosła i twórczości ludowej (3, 17, 19, 25).

Turystyka wiejska i agroturystyka postrzegane są w Polsce jako ważna gałąź aktywności gospodarczej nie tylko w skali lokalnej, ale i krajowej, a nawet międzynarodowej. Jest to produkt, który coraz częściej zaczyna być oferowany na rynku międzynarodowym, co szczególnie jest widoczne na północnych i południowo-zachodnich obszarach Polski (10). Zjawiskiem, które wywiera istotny wpływ na rozwój agroturystyki i turystyki wiejskiej jest ogólny rozwój turystyki na świecie. Według prognoz Światowej Organizacji Turystyki (WTO) i Światowej Rady Turystyki i Podróży (WTTC) perspektywy rozwoju tej dziedziny gospodarki są optymistyczne. Zakłada się, że liczba przyjazdów turystycznych w Europie wzrośnie w 2020 roku do 717 ml. Nawet, jeśli udział wypoczynku na terenach wiejskich w europejskim rynku wakacji rodzinnych utrzyma się na obecnym poziomie (około 8%), to ta dziedzina turystyki będzie odgrywała coraz większą rolę, stając się integralną częścią gospodarki na terenach wiejskich (24).

Oferowanie turystom podstawowych składników produktu turystycznego, jakimi są zakwaterowanie i wyżywienie jest alternatywnym sposobem wykorzystania potencjału rodzinnego gospodarstwa rolniczego i źródłem dodatkowych dochodów. Ponadto, zaspokajanie różnorodnych potrzeb turystów w zakresie rekreacji i ciekawego spędzenia czasu wolnego rodzi dalsze możliwości zatrudnienia i dodatkowych dochodów. Usługi w zakresie przewodnictwa wycieczek pieszych, rowerowych czy konnych, organizowanie kuligów, wspólnej zabawy przy ognisku, prezentacja lokalnego folkloru, występy artystyczne, prowadzenie pokazów i nauczanie przyrządzania regional-

nych potraw, tradycyjnych sposobów przetwórstwa żywności, lokalnego rzemiosła, to jedynie wybrane przykłady nieograniczonych wręcz możliwości aktywizacji mieszkańców wsi poprzez agroturystykę (21).

W tabeli 2 przedstawiono niektóre z form spędzania wolnego czasu oraz zakres świadczonych usług.

Rozwój turystyki na terenach wiejskich stanowi również, wskutek wzrostu popytu, siłę napędową przemian w produkcji roślinnej i zwierzęcej gospodarstw rolniczych, a wysoka jakość i świeżość produktów nabywanych bezpośrednio z gospodarstwa pozwala uzyskiwać wyższe ceny.

Ruch turystyczny na terenach wiejskich staje się więc głównym czynnikiem pobudzającym koniunkturę gospodarczą, wyzwalającym kolejne inicjatywy lokalnych społeczności, co przyczynia się do systematycznej poprawy warunków materialnych rodzin rolniczych (22).

Tabela 2

Formy spędzania wolnego czasu i zakres świadczonych usług

Formy spędzania wolnego czasu	Zakres świadczonych usług
Spacery, wycieczki plenerowe	usługi organizacyjne, przewodnickie, transportowe
Przejażdżki rowerem, wozem, motocyklem, samochodem, autokarem, łodzią	wypożyczanie i konserwacja sprzętu
Jazda na nartach, łyżwach, pod żaglem	instruktaż, obsługa wyciągu, obsługa lodowiska
Lotniarstwo i paralotniarstwo	instruktaż, wypożyczanie i konserwacja sprzętu
Szkoła przetrwania, rajdy, imprezy na orientację	instruktaż, organizacja, obsługa imprez
Poznanie miejscowej tradycji, kultury, sztuki ludowej, rzemiosła, stolarstwa, kowalstwa, i in.	organizacja imprez, warsztatów, wystaw, spektakli, instruktaż rzemiosła i sztuki ludowej
Malowanie, fotografowanie, rzeźbienie, muzykowanie	organizacja i obsługa warsztatów
Zbieractwo ziół, grzybów, kwiatów, form nieożywionych i innych pamiątek	przewodnictwo i instruktaż
Preparowanie, przyrządzanie, suszenie, formowanie kompozycji	wypożyczanie i konserwacja sprzętu, wynajem terenów i urządzeń rekreacyjnych
Formy rekreacji sportowej	opieka nad dziećmi

Źródło: Wolak P., 1996 (26).

Cel, zakres i metodyka badań

Celem opracowania było przedstawienie korzyści płynących z działalności agroturystycznej podejmowanej przez właścicieli gospodarstw agroturystycznych położonych na Dolnym Śląsku. W roku 2005 przeprowadzono badania w 20 obiektach położonych w 3 regionach funkcjonalnych Dolnego Śląska: w regionie II (rolniczo-rekreacyjnym), regionie V (rolniczo-przemysłowo-rekreacyjnym) oraz regionie III (przemysłowo-rekreacyjno-turystycznym) obejmującym obszary sudeckie. Rok później szczegółową analizą objęto 50 gospodarstw agroturystycznych położonych na terenie powiatu kłodzkiego. Materiały źródłowe zbierane były metodą ankietową.

W opracowaniu zaprezentowano również wyniki badań, których celem było poznanie wpływu agroturystyki na zrównoważony rozwój obszarów wiejskich na przykładzie Kotliny Jeleniogórskiej i Gór Sowich. W celu uzyskania materiałów źródłowych przeprowadzono wywiad z 60 mieszkańcami wsi. Badania zostały przeprowadzone na terenie dwóch gmin Kotliny Jeleniogórskiej: Podgórzyn i Mysłakowice w 2003 roku oraz dwóch gmin Gór Sowich: Walim i Głuszycza w 2005 roku. Do przeprowadzenia badań mieszkańcy wsi zostali wybrani w sposób celowy (Kopeć 1983). Podstawowym kryterium wyboru było miejsce zamieszkania respondentów na terenie gmin, w których znajdowały się gospodarstwa agroturystyczne oraz chęć współpracy. Materiały pierwotne zebrane zostały metodą wywiadu z wykorzystaniem kwestionariusza (Ryznar 1999).

Wyniki badań

Województwo dolnośląskie należy do regionów szczególnie predestynowanych do rozwoju agroturystyki i turystyki wiejskiej. Mocnymi stronami, a jednocześnie magnesem rozwijającej się na terenie Dolnego Śląska turystyki są:

- malowniczy i różnorodny krajobraz;
- bogate zasoby naturalne: parki narodowe, parki krajobrazowe, rezerваты przyrody, wody lecznicze;
- duże kompleksy stawów rybnych;
- bogactwo lasów grzybowych;
- atrakcyjny klimat i możliwości korzystania z aktywnego wypoczynku przez 4 pory roku;
- atrakcje historyczne i kulturowe;
- dostępność ekologicznych produktów żywnościowych;
- liczne imprezy kulturalne;
- wysoki stopień urbanizacji regionu.

Rozwój turystyki, w tym agroturystyki na Dolnym Śląsku, motywowany jest głównie niskimi dochodami uzyskiwanymi z działalności rolniczej, szansą wykorzystania atrakcyjnego położenia oraz możliwością wykorzystania istniejących zasobów.

Obecnie na Dolnym Śląsku tego typu aktywność podejmuje ponad 540 gospodarzy, tworząc bazę liczącą ponad 7 tys. miejsc noclegowych. Ponad 80% gospodarstw

agroturystycznych położonych jest w Sudetach, pozostałe w Parku Krajobrazowym „Doliny Baryczy”, Borach Dolnośląskich i w okolicach aglomeracji wrocławskiej.

Działalność agroturystyczną podejmowali właściciele zarówno małych, jak i dużych gospodarstw. Średnia powierzchnia gospodarstw wynosiła 21 ha UR (badania z 2005 r.) oraz 32 ha UR (badania z 2006 r.). Wśród analizowanych obiektów największą populację (kolejno 29 i 46%) stanowiły gospodarstwa o powierzchni do 5 ha UR. Najmniejsze gospodarstwo posiadało powierzchnię 1 ha UR, największe zaś 119 ha UR.

Wbrew opinii duża liczba gospodarstw prowadzi produkcję rolniczą (79% całej badanej populacji). Jest to zjawisko bardzo korzystne. Produkty wytworzone w dziale rolniczym w dużym stopniu uatrakcyjniają ofertę agroturystyczną, decydują o jej swoistości i wiejskim charakterze. Właściciele 40% gospodarstw sprzedawali swoje produkty; średnia wartość rocznej sprzedaży kształtowała się na poziomie 7 462 zł. Pozostali rolnicy prowadzący działalność rolniczą wykorzystywali produkty rolne na potrzeby własne i wczasowiczów.

Produkty wytworzone w gospodarstwie są źródłem dodatkowego dochodu. Odbywa się to poprzez sprzedaż bezpośrednią: produktów przygotowanych wcześniej w formie surowej (owoce, warzywa, mięso), produktów przetworzonych sposobem domowym (powidła, przetwory mleczne i mięsne) oraz owoców i warzyw zbieranych przez samych zainteresowanych na polu bądź w ogrodzie (15).

Do przygotowywania posiłków w badanych obiektach wykorzystywane były warzywa (60%), owoce (50%), jaja (32%) oraz mleko, sery i mięso (po 22% populacji). Miód i wyroby pszczele oferowały 4 gospodarstwa, ryby 7 gospodarstw, a w 10 turyści mogli degustować własne wyroby wędliniarskie.

Rolniczy charakter oferty agroturystycznej przejawiający się w wykorzystywaniu własnych produktów wpływa na jej popularność. Masowa produkcja żywności, ujednolicenie smaków, zapachów przyczyniło się do tego, że konsument turysta przybywający do gospodarstwa agroturystycznego zaczął poszukiwać nowych wrażeń smakowych i zapachowych, czy też chciał wrócić do smaków zapamiętanych z dzieciństwa, do swych korzeni (7).

Głównymi motywami podjęcia działalności agroturystycznej było uzyskanie dodatkowego dochodu (87% populacji), położenie w atrakcyjnym turystycznie regionie (81%), wykorzystanie wolnych pomieszczeń (73%), a także możliwość realizacji własnych zainteresowań (57%). Stosunkowo rzadko źródłem inspiracji dla rolników były tradycje rodzinne, działalność koła gospodyń wiejskich czy możliwość uzyskania preferencyjnego kredytu. Małą rolę w tym zakresie odegrały propozycje władz gminy. Jest to odsetek niewielki (3%), biorąc pod uwagę fakt, że gminom szczególnie powinno zależeć na rozwijaniu pozarolniczych form aktywności na terenach wiejskich.

Rozwój turystyki wiejskiej i agroturystyki skutecznie ogranicza brak środków finansowych. Podjęcie decyzji związanej z rozpoczęciem lub rozwijaniem alternatywnej czy dodatkowej działalności gospodarczej pociąga za sobą konieczność poniesienia nakładów inwestycyjnych. Możliwość sfinansowania planowanych przedsięwzięć

łączy się często z koniecznością uzyskania kredytu bankowego lub pożyczki. Rolnicy rzadko korzystają z takiej formy dofinansowania. Przyczyną tego zjawiska jest m.in.: za mało informacji na temat kredytów preferencyjnych dla rolnictwa, zbyt wysokie ich oprocentowanie oraz problemy z przygotowaniem odpowiednich dokumentów. Ponadto banki, nawet w przypadku kredytów preferencyjnych, wymagają ustanowienia stosownych zabezpieczeń, najczęściej w postaci poręczeń majątkowych lub hipoteki. Dostępność funduszy strukturalnych skutecznie ogranicza zbyt skomplikowana procedura dotycząca przygotowania wniosków o dotacje.

W badanych gospodarstwach działalność agroturystyczna podejmowana była głównie na bazie własnych oszczędności (90% populacji). Z kredytów bankowych skorzystało 17 rolników, a z przedakcesyjnych funduszy UE tylko 5 gospodarzy. Średnia wartość zaangażowanego kapitału własnego kształtowała się na poziomie ok. 43 tys. zł.

Większość kwaterodawców zamierza w przyszłości rozszerzyć działalność agroturystyczną lub zmodernizować gospodarstwo (70%). Średnia wartość środków na rozszerzenie działalności wynosiła 194 tys. zł. Plany te gospodarze pragną zrealizować głównie za pomocą środków finansowych pochodzących z własnych oszczędności (50%), natomiast niewielki odsetek będzie posiłkować się kredytem. Kwaterodawcy duże nadzieje wiążą z pozyskiwaniem funduszy Unii Europejskiej (50% populacji). Zaoszczędzone i pozyskane środki finansowe gospodarze pragną zainwestować w modernizację obiektów, poszerzenie i podniesienie jakości oferty turystycznej oraz budowę bądź zakup urządzeń rekreacyjnych.

Bazę noclegową analizowanych gospodarstw stanowią głównie pokoje gościnne. Gospodarstwa dysponowały w sumie 282 pokojami, 22 mieszkaniami wakacyjnymi, 8 polami namiotowymi i 21 kempingami. Łączna liczba miejsc noclegowych wyniosła 1042, a więc jedno gospodarstwo dysponowało średnio 4 pokojami i ok. 14 miejscami. We Włoszech, Francji i w Niemczech gospodarstwo posiada przeciętnie 10 miejsc noclegowych (11). Zatem ta skala działalności jest zgodna z trendami państw zachodnioeuropejskich. Taka liczba miejsc noclegowych pozwala na wykorzystanie istniejących w gospodarstwie zasobów pracy, a także powoduje, iż oferta ma charakter bardziej rodzinny. Mała skala zjawiska daje możliwość większej specjalizacji oferty agroturystycznej oraz zwiększania jej atrakcyjności.

Ponad połowa kwaterodawców oferuje turystom nocleg z pełnym wyżywieniem (67%). Duży odsetek stanowią gospodarze, którzy udostępniają aneks kuchenny lub własną kuchnię dla turystów w celu samodzielnego przygotowania posiłków (77%). Obie formy są ofertami najczęściej wybieranymi przez turystów.

Podejmowanie działalności agroturystycznej przyczynia się do podnoszenia standardu rodzin rolniczych poprzez uzyskiwanie dodatkowego źródła dochodu. Działalność ta pozwala również na optymalne wykorzystanie zasobów pracy oraz wolnych pomieszczeń.

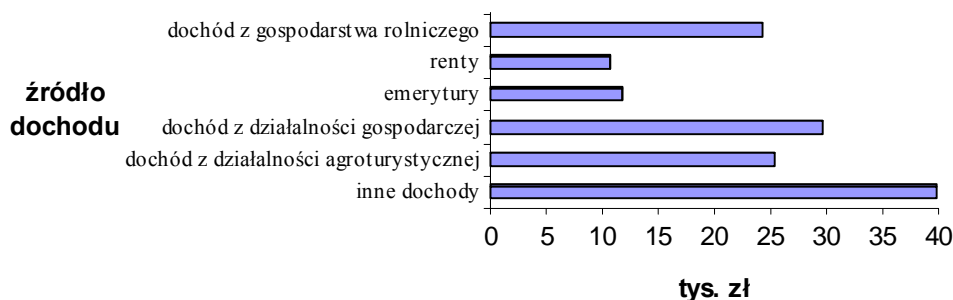
W tabeli 3 przedstawiono główne źródła dochodu gospodarstw (wyniki badań z 2006 roku w 50 obiektach). Wszyscy gospodarze uzyskali dochód z działalności

Tabela 3

Źródła utrzymania gospodarzy

Wyszczególnienie	Liczba	%
Działalność agroturystyczna	50	100
Dochód z gospodarstwa rolniczego	22	44
Inne	17	34
Działalność gospodarcza	13	26
Emerytury	9	18
Renty	7	14
Zasiłek dla bezrobotnych	1	2

Źródło: Badania własne (50 obiektów, 2006 r.).

Rys. 1. Średnie roczne dochody gospodarstw w 2005 r.

Źródło: Badania własne.

agroturystycznej. Ponad 40% populacji utrzymuje się ze sprzedaży produktów rolnych, a 26% kwaterodawców prowadzi działalność gospodarczą. Inne źródła utrzymania, to przede wszystkim wynagrodzenia z umowy o pracę.

W badanych obiektach usługi turystyczne wygenerowały średni roczny dochód w wysokości 24,2 tys. zł, zaś przeciętny miesięczny dochód kształtował się na poziomie 2 108 zł. Średni dochód z działalności gospodarczej był nieco wyższy i wynosił ok. 30 tys. zł, ale najwyższą średnią wartość osiągnęły inne dochody.

Końcową kategorią dochodu w gospodarstwie rodzinnym jest dochód osobisty, stanowiący sumę dochodu rolniczego i dochodów spoza gospodarstwa. Dochód osobisty podlega podziałowi na spożycie i akumulację. Spożycie stanowi tę część dochodu osobistego, która przeznaczona jest na utrzymanie rodziny rolniczej. Jest to jednocześnie forma zapłaty za pracę w gospodarstwie rolnika i członków jego rodziny. Natomiast akumulacja jest tą częścią dochodu osobistego, która przeznaczona jest na powiększenie majątku gospodarstwa (27). Dochód osobisty w skrajnych przypadkach może być w całości przeznaczony na spożycie.

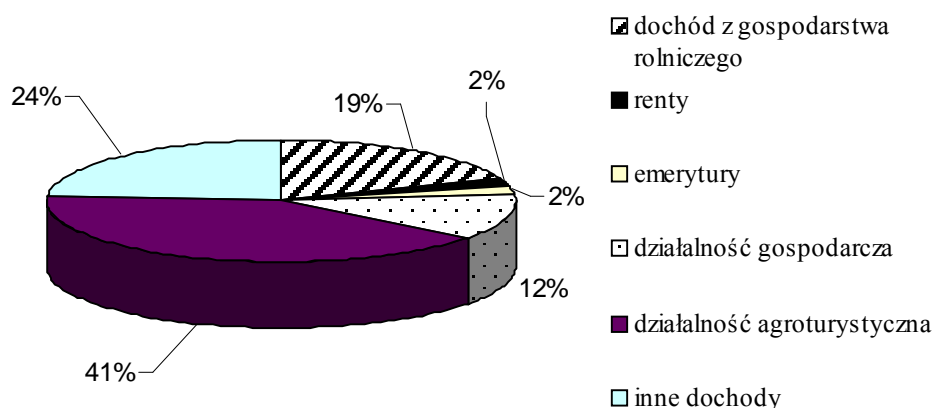
W strukturze dochodu osobistego analizowanych gospodarstw dominował dochód z agroturystyki (41%); (rys. 2). Drugą pozycję zajmują inne dochody (m.in. praca

Tabela 4

Roczne dochody gospodarzy w 2005 r.

Wyszczególnienie	Średnia	Min.	Max.	Mediana
	tys. zł			
Dochód z gospodarstwa rolniczego	24,2	1,5	150,0	10,0
Renty	10,8	0,4	30,0	6,0
Emerytury	11,7	1,2	24,0	9,2
Dochód z działalności gospodarczej	29,7	5,0	100,0	24,0
Dochód z działalności agroturystycznej	25,3	1,5	300,0	10,3
Inne dochody	39,8	4,0	300,0	11,0

Źródło: Opracowanie własne.

Rys. 2. Struktura dochodu osobistego

Źródło: Badania własne.

poza gospodarstwem), a trzecią dochód z gospodarstwa rolniczego (19%). Taki mały udział dochodu rolniczego wynika z niskiej opłacalności produkcji rolniczej w tym regionie. Renty i emerytury mają znaczenie marginalne. Udział dochodów z agroturystyki w strukturze dochodów osobistych rolników w analizowanych obiektach kształtował się na nieco wyższym poziomie jak dochody ze świadczenia tych usług w krajach Europy Zachodniej, gdzie osiągają one poziom od kilku do 30% ogólnych dochodów rolników (16). Podobne badania zostały przeprowadzone w 2000 r. w Katedrze Ekonomiki i Organizacji Gospodarstw Rolniczych SGGW, z których wynika, iż agroturystyka zajmuje nawet znaczącą pozycję w strukturze dochodów osobistych rolnika, ponieważ 28% tych dochodów powstało w wyniku jej prowadzenia (6). W tym samym roku wśród 383 rolników prowadzących działalność agroturystyczną na terenie 7 województw zostały przeprowadzone kolejne badania, które wykazały, iż dochody z agroturystyki stanowiły 24% dochodu osobistego i pod względem wielkości udziału zajmowały trzecią pozycję po dochodach z pracy poza gospodarstwem (31%) i działalności rolniczej (28%); (13).

Na podstawie corocznie prowadzonych przez Dolnośląski Wojewódzki Ośrodek Doradztwa Rolniczego ankiet w gospodarstwach agroturystycznych opracowuje się ekonomiczne analizy usług agroturystycznych, z których wynika, że dochody z agroturystyki stanowią średnio około 34% wszystkich dochodów gospodarstwa rolniczego. Badane gospodarstwa podały również oszacowany poziom nakładów pracy na działalność agroturystyczną, co pozwoliło na obliczenie średniego dochodu przypadającego na jedną godzinę pracy w dziale agroturystycznym. Jedna godzina zaangażowana w obsługę gości wygenerowała średni dochód w wysokości 26 zł (tab. 5). Porównując to do stawki parytetowej wynoszącej 8,35 zł należy stwierdzić, iż czynnik pracy został w pełni opłacony.

Analiza 70 gospodarstw agroturystycznych położonych na terenie Dolnego Śląska wykazała duże zróżnicowanie cen podstawowych pakietów usług jakimi są nocleg oraz nocleg z wyżywieniem. Cena jednego noclegu w badanych obiektach wahała się w granicach od 15 do 40 zł, przy czym średnio wynosiła ona 28 zł. Cena noclegu i pełnego wyżywienia kształtowała się na poziomie od 22 do 82 zł, średnio 51 zł. Różnice cenowe w poszczególnych obiektach mają swe źródło w braku ewidencji kosztów w tej działalności usługowej. Zdecydowana większość rolników nie prowadzi książki przychodów i rozchodów. Bez podstawowej informacji odnośnie ilości nakładów materiałowych i pracy, a następnie kosztów z nimi związanych, trudno jest mówić o realności cen usług w działalności agroturystycznej. Ma to również wpływ na wskaźnik opłacalności ofert agroturystycznych.

Wskaźnik opłacalności (cena jednostkowa/koszt jednostkowy zmienny \times 100) poszczególnych ofert badanych obiektów, biorąc pod uwagę tylko koszty zmienne, kształtował się średnio na poziomie 215% (nocleg), 227% (nocleg z pełnym wyżywieniem); (tab. 6). Należy pamiętać, że osiągnięty zysk należy pomniejszyć o koszty stałe. Dla usług agroturystycznych charakterystyczny jest bardzo wysoki udział tych kosztów, dlatego też należy dbać o jak największą ilość sprzedanych usług, co w efekcie zmniejsza koszty stałe i zwiększa opłacalność działalności turystycznej.

Badania wykazały, iż najwyższy średni wskaźnik opłacalności uzyskała oferta noclegu z pełnym wyżywieniem. Porównując uzyskane dane z badaniami przeprowadzonymi w 2001 roku (14) można stwierdzić, iż sześć lat temu najwyższą średnią opłacalność uzyskała oferta noclegu (262%), podczas gdy opłacalność noclegu z pełnym

Tabela 5

Dochód z działalności agroturystycznej przypadający na 1 godzinę pracy

Wyszczególnienie	zł · h ⁻¹
Średnia	26
Min.	2
Max.	122
Mediana	11

Źródło: Badania własne.

Tabela 6

Opłacalność podstawowych ofert

Wyszczególnienie	Średnia	Mediana	Min.	Max.
	(%)			
Nocleg	215	217	167	278
Nocleg ze śniadaniem	208	208	167	250
Nocleg z pełnym wyżywieniem	227	202	167	500

Źródło: Badania własne.

wyżywieniem wynosiła średnio 195%. Według opinii gospodarzy to właśnie ta oferta przynosi największy dochód jednostkowy.

W czterech gminach Dolnego Śląska przeprowadzono badania wśród mieszkańców wsi, w których prowadzona była działalność agroturystyczna. Wypowiedzi respondentów jednoznacznie wskazały, iż agroturystyka i turystyka wiejska może być traktowana jako bodziec ekonomiczny i czynnik wpływający w istotnym stopniu na rozwój obszarów wiejskich. Pozytywne aspekty rozwoju działalności turystycznej na terenach wiejskich dostrzegają badani mieszkańcy wsi (tab. 7). Kolorowe kwiaty w ogrodzie przydomowym i porządek w podwórzu stanowi wizytówkę gospodarstwa agroturystycznego. Świadomi tego są zarówno kwaterodawcy, jak i respondenci. Naśladownictwo sąsiadów powoduje, że wsie agroturystyczne zamieniają się w barwne i zadbane miejscowości przyciągające rzesze turystów. Rozwój działalności agroturystycznej w analizowanych gminach spowodował wyższą dbałość o estetykę wsi. Zjawisko to zauważyło 87% populacji w gminach Kotliny Jeleniogórskiej oraz 77% badanych w Górach Sowich.

Tabela 7

Pozytywne aspekty rozwoju agroturystyki według respondentów

Lp.	Wyszczególnienie	Mieszkańcy gmin	Mieszkańcy gmin
		Mysłakowice i Podgórzyn	Walim i Głuszyca
		% populacji	
1.	Rozwój infrastruktury	54	43
2.	Zmniejszenie poziomu bezrobocia	60	33
3.	Dbłość o kultywowanie tradycji	56	50
4.	Estetyka wsi	87	77
5.	Integracja mieszkańców	56	43
6.	Wzrost standardu życia	54	47
7.	Aktywizacja społeczności wiejskiej	77	60
8.	Podniesienie kwalifikacji i wykształcenia	60	23

Źródło: Opracowanie własne.

Poszukiwanie dodatkowych źródeł dochodu poza rolnictwem spowodowało, iż wiele rodzin podejmuje nowe wyzwania, a ich sukcesy są pozytywnym przykładem i zachętą dla innych (17). Działania takie skłaniają mieszkańców do podnoszenia kwalifikacji, współpracy i wymiany doświadczeń, co w istotny sposób podwyższa jakość kapitału ludzkiego i społecznego ludności wiejskiej. Zmiany te dostrzega średnio co drugi respondent gmin Mysłakowice i Podgórzyn (tab. 7). Wypowiedzi mieszkańców Gór Sowich wskazują na większy sceptycyzm w tej dziedzinie. Respondenci obu analizowanych regionów są natomiast zgodni w kwestii, iż rozwój agroturystyki, potrzeba tworzenia bogatej i oryginalnej oferty produktów agroturystycznych o wysokim standardzie wymusza na kwaterodawcach większą dbałość o kultywowanie tradycji (56 i 50% populacji) oraz aktywizuje społeczność wiejską (77 i 60% populacji). Co drugi ankietowany dostrzega, iż zyski jakie generuje turystyka na terenach wiejskich, jak również kontakty z turystami, a co za tym idzie poznawanie nowych zwyczajów, jakości dóbr konsumpcyjnych, sposobów spędzania wolnego czasu powoduje wzrost standardu życia mieszkańców wsi.

Powstanie nowych miejsc pracy w sferze usług turystycznych i okołoturystycznych zmniejsza poziom bezrobocia w regionie. Zmiany te zaobserwowali przede wszystkim ankietowani z Kotliny Jeleniogórskiej. Wiąże się to z faktem, iż byłe województwo jeleniogórskie ma bogatsze tradycje w zakresie usług turystycznych i lepsze zaplecze infrastrukturalne niż byłe województwo wałbrzyskie.

Rozwój turystyki z jednej strony wymaga odpowiedniego wyposażenia w elementy infrastruktury turystycznej i paraturystycznej, z drugiej zaś mobilizuje do inwestycji w tej dziedzinie. Pozytywny wpływ agroturystyki na rozwój infrastruktury zaobserwował co drugi ankietowany.

Podsumowanie

Agroturystyka i turystyka wiejska cieszą się coraz większym zainteresowaniem zarówno wśród mieszkańców wsi, jak i samych turystów. Podjęcie działalności agroturystycznej jest szansą dla wielu rolników i ich rodzin na uzyskanie dodatkowego dochodu. Ten czynnik stał się inspiracją dla większości respondentów. Mała skala działalności z jednej strony pozwala na wykorzystanie istniejących zasobów w postaci wolnych pomieszczeń oraz pracy gospodarza i jego rodziny, z drugiej zaś decyduje o specyfice świadczonych usług i przeciwstawia się masowej turystyce. Rozwój turystyki wiejskiej i agroturystyki, to także zwiększona sprzedaż produktów rolnych, zmniejszenie bezrobocia i rozwój regionu w zakresie wszelkich usług okołoturystycznych. Pozytywne efekty tego typu działalności dostrzegają mieszkańcy wsi niezwiązani ze świadczeniem usług turystycznych. Wypowiedzi respondentów jednoznacznie wskazały, iż agroturystyka i turystyka wiejska mogą być traktowane jako bodziec ekonomiczny i czynnik wpływający w istotnym stopniu na rozwój obszarów wiejskich.

Literatura

1. B r u d n i k J.: Agroturyzm jako dodatkowe źródło dochodu na wsi. CDiEwR, Kraków, 1993, 2.
2. C h u d y - H y s k i D.: Wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich jako instrument walki z bezrobociem. W: Turystyka wiejska czynnikiem ożywienia terenów wiejskich. Materiały konferencyjne IX Ogólnopolskiego Sympozjum Agroturystycznego. CDiEwR Kraków, 2001, 21.
3. D r z e w i e c k i M.: Znaczenie agroturystyki dla modernizacji obszarów wiejskich w Polsce Zesz. Nauk. Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Warszawie 19981, 45-50.
4. D u c z k o w s k a - M a ł y s z K.: Regionalne aspekty polityki rozwoju obszarów wiejskich. *Więś i Rolnictwo*, 1996, **1**: 64-71.
5. F i l a r W.: Finansowanie gospodarstw agroturystycznych. W: Agroturystyka jako szansa aktywizacji gospodarczej wiejskich regionów turystycznych Małopolski Wschodniej. Red. nauk. A. Jaroosz, Oficyna Wydawnicza Politechniki Rzeszowskiej, Rzeszów, 1997, 114-115.
6. G r a l a k K.: Wpływ działalności agroturystycznej na sytuację ekonomiczną rodzin rolniczych. *Zag. Doradz. Rol.*, 2003, 1/2.
7. J ó z e w c z y k B., G r o d z k i W.: Produkty regionalne i tradycyjne czynnikiem zwiększającym atrakcyjność oferty agroturystycznej. W: Turystyka wiejska a rozwój i współpraca regionów. Prace Naukowo-Dydaktyczne Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Krośnie, 2005, **15**: 337-338.
8. K a m i ń s k i W.: Działalność pozarolnicza na wsi. *Biul. Region. ZDR AR w Krakowie*, 1994, **309**: 177-186.
9. K a n i a J.: Alternatywne przedsięwzięcia w rolnictwie na tle doświadczeń innych krajów. *Biul. Region. ZDR AR w Krakowie*, 1994, **309**: 35-42.
10. K ł o d z i ń s k i M.: Rola turystyki w rozwoju obszarów wiejskich. W: Turystyka wiejska czynnikiem ożywienia terenów wiejskich. Mat. Konf. IX Ogólnopolskiego Sympozjum Agroturystycznego. CDiEwR Kraków, 2001, 3.
11. K m i t a E.: Agroturystyka jako szansa aktywizacji społeczno-gospodarczej środowisk wiejskich. *Zag. Doradz. Rol.*, 1994, **2**: 14-20.
12. K o p e ć B.: Metodyka badań ekonomicznych w gospodarstwach rolnych. Skrypt AR we Wrocławiu, 1983, **296**: 7-277.
13. K r z y ż a n o w s k a K.: Ekonomiczne efekty działalności agroturystycznej. W: Turystyka wiejska a rozwój i współpraca regionów. Prace Naukowo-Dydaktyczne Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Krośnie, 2005, **15**: 67-72.
14. K u r t y k a I.: Strategie marketingowe gospodarstw agroturystycznych Dolnego Śląska. W: Wojewódzki Program Rozwoju Sektora Rolno-Spożywczego. Urząd Marszałkowski województwa Dolnośląskiego. Wrocław, 2002.
15. L e g i e n i s H.: Możliwości wzrostu zatrudnienia w wyniku rozwijania przedsiębiorczości i infrastruktury. W: Turystyka wiejska a rozwój i współpraca regionów. Prace Naukowo-Dydaktyczne Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Krośnie, 2005, **15**: 215.
16. L o n c T.: Z badań nad gospodarstwami wielozawodowymi w rolnictwie Europy Zachodniej. *Zag. Ekon. Rol.*, 1984, **3**: 89-101.
17. M ł y n a r c z y k K. (red.): Agroturystyka. UW-M, Olsztyn, 2002, 21-24.
18. N o w a k o w s k a A.: Ekonomiczne aspekty turystyki. *Zag. Wybr. AE Kraków*, 1982, 52-58.
19. P ł o c i c a A.: Funkcje, szanse oraz bariery rozwoju agroturystyki w Polsce. Zesz. Nauk. Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Warszawie, 1998, **1**: 21-44.
20. R y z n a r J.: Metody stosowane przy pracy badawczej z zakresu doradztwa rolniczego. Wyd. AR we Wrocławiu, 1999, 52-55.
21. S t r z e m b i c k i L.: Uwarunkowania rozwoju agroturystyki oraz usług towarzyszących na obszarach wiejskich. *Mat. szkol., WDODR w Świdnicy*, 2000, 1-18.
22. S t r z e m b i c k i L., K m i t a E.: Agroturystyka – forma przedsiębiorczości ludności rolniczej w Polsce. W: Alternatywne źródła dochodów ludności wiejskiej. *Biul. Region. ZDR AR w Krakowie*, 1994, **309**: 99-109.

23. Ś l u s a r z G.: Polityka regionalna jako podstawa wielofunkcyjnego rozwoju terenów wiejskich. W: Agroturystyka jako szansa aktywizacji gospodarczej wiejskich regionów turystycznych Małopolski Wschodniej. Red. nauk. A. Jarosz, Oficyna Wyd. Politechniki Rzeszowskiej, Rzeszów, 1997, 63-65.
24. W a l a s e k J.: Agroturystyka szansą rozwoju polskiej wsi. W: Agroturystyka i usługi towarzyszące. Wyd. Małopolskie Stowarzyszenie Doradztwa Rolniczego. AR Kraków, 2005, 59.
25. W i a t r a k A. P.: Wpływ agroturystyki na zagospodarowanie obszarów wiejskich. Zag. Ekon. Rol., 1996, **1**: 34-36.
26. W o l a k P.: Rozwój agroturystyki w Polsce. W: Agroturystyka – pierwsze doświadczenia i perspektywy. Materiały z II Sympozjum Agroturystycznego. CDiEwR Kraków, 1996, 24.
27. Z i ę t a r a W.: Ekonomika i organizacja przedsiębiorstwa rolniczego. Wyd. FAPA, Warszawa, 1998, 91-92.

Adres do korespondencji:

dr Izabela Kurtyka
Wydział Rolniczy
Katedra Ekonomiki i Organizacji Rolnictwa
Uniwersytet Przyrodniczy
ul. M. Skłodowskiej-Curie 42
50-369 Wrocław
tel.: (071) 320-17-68
e-mail: izak@ekonom.ar.wroc.pl